

SİYASET VE SANAT BAĞLAMINDA İRAN'DA BİR MEMLÜKLÜ ARMASI VE ÇEVGÂNDAR SOPASI RENKİ

A MAMLUK HERALDRY AND POLO-STICK RANK IN IRAN IN POLITICAL AND ARTISTIC SENSE

Resul YELEN*

ÖZ

Ortaçağ Ortadoğu için büyük devinimlerin yaşandığı bir zaman dilimidir. İttifakların, askeri ve toplumsal hareketlerin, hükümdarların, devlet adamlarının ve komutanların önemli olduğu bu çağda çok sayıda savaş meydana gelmiştir. Bir Türk devleti olan Memlûklü ve Moğolların kurduğu İlhanlı yönetimleri dönemlerinin büyük güçleridir. Bu devletlerde birçok şahıs önemi bakımından tarih sahnesine çıkmıştır. Bu kişilerden biri Emir Şemseddin Karasungur El Çevgândar'dır. Karasungur, Memlûklü yönetiminde saltanat naibliği, Hama, Halep ve Şam valiliği yapmış önemli bir devlet adamıdır. Karasungur muhteris ve politik yönü ile Memlûklü ve İlhanlı devletlerinin siyasi mücadelelerinde sıklıkla rol oynamış birisidir. Karasungur'un en önemli olayı 1312'de İlhanlılara ilticasıdır. Karasungur 1328'de Meraga'da ölmüş ve bu şehirdeki kümbetine gömülmüştür. Karasungur yöneticilik vasfının yanı sıra inşai faaliyetlerde bulunmuş bânîlik yönü olan biridir. Memlûklü Devletin'de yönetici olduğu zaman Kahire'de medrese, Halep'te kastel ve Meraga'da kendi adına yaptırdığı Kümbet-i Gaffariye vardır. Kahire'de inşa ettirdiği medresenin pencere lentosunda ve mihrap sütünce başlığında çevgân sopası renki bulunmaktadır. Halep'teki kastelin kitabesinin yanında çift çevgân sopası renki yerleştirilmiştir. Kümbetin cephelerinde de çevgândar renki dikkat çekmektedir. Bu renk/arma uygulamasına Mısır, Suriye ve Kudüs'te karşılaşılmaktadır. Kişinin siyasi statüsünü gösteren renkler farklı sanatlarda uygulama alanı bulmuştur. Sultanlar kendi güçlerini temsil eden aslan ve kartal gibi renkler kullanırken emirler ise onları tanımlayan renkleri tercih etmişlerdir. Sâkî-kadeh, davadar-yazı kutusu, silahdar-kılıç, bundukar-yay, bohçacı-bez, çeşnigir-sofra, teberdar-balta ve alemdar-çift bayrak renkini kullanmıştır. Çevgândar ise çevgân sopası renki ile temsil edilmiştir. Yalnızca Memlûklü toplumunda görülen bu arma/renk artık onlardan ayrılan, daha sonra İlhanlı valisi olan Karasungur tarafından Meraga'da da kullanılması siyaset ve sanat ilişkisi içerisinde ilginç bir yaklaşım sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Memlûk Sanatı, İlhanlı Sanatı, Renk, Arma, Karasungur, Çevgân Sopası, Meraga

* Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7606-4025> ♦ E-mail: resulyelen@hotmail.com

ABSTRACT

The Middle Ages are a period of great upheavals for the Middle East. In this age when alliances, military and social movements, rulers, statesmen and commanders are important, many wars have taken place. The Ilkhanid governments established by the Mamluks and Mongols, a Turkish state, are the great powers of their time. Many people in these states have appeared on the stage of history in terms of their importance. One of these people is Amir Shams al-Din Qarasunqur al-Jukandar, who was taken as a slave by Sultan Qalawun at a young age. Qarasunqur is an important statesman who was the regent of the sultanate and governor of Hama, Aleppo and Damascus under the Mamluk rule. The most important event of Qarasunqur in history was his asylum to the Ilkhanians in 1312. Qarasunqur, with his ambitious and political aspect, has often played a role in the political struggles of the Mamluk and Ilkhanid states. Qarasunqur had constant problems with the Mamluk state, where he held managerial positions at different levels. He is known for events such as the assassination of the Mamluk sultans and inciting them to wage war. In addition, he is at the center of political events so that his name can be mentioned in the treaties between the Mamluk and Ilkhanid states. Qarasunqur died in 1328 in Maragha and was buried in his mausoleum in this city.

Jükan is an equestrian game similar to today's polo sport played in the Middle East and Asia. Jükan, an ancient sport, has also been seen as a part of a military training. The sport of jükan, played by different societies, was also enjoyed by the Turks. Even it is known that this sport was played in Seljuk and Mamluk states.

In the Mamluk period, the official who carries the emperor's stick of jükan is called "Jukandar". In the literary sources of the period, this game of jükan appears with symbolic meanings, especially jükan and jükan ball. These symbolic meanings describe love between people or divine love. In addition, the power of Allah is expressed with these symbolic elements. Heraldries used by rulers and emirs in Mamluks are called rank. This rank application is also encountered in Egypt, Syria and Jerusalem. These ranks, which show the political status of the person, have been used in architectural and different handicraft applications. While sultans used ranks such as lions and eagles representing their own powers, emirs naturally preferred the ranks which were required by their status and positions and that defined them. They used saqi-cupbearer, dawadâr-penbox, silahdâr-sword, bunduqdâr-bowman, buqja-napkin, taster-table, halberdier-ax and bannerbearer-double flag renks. Jukandar was represented with the rank of jükan-stick.

However, the use of this heraldry/rank, which is seen only in the Mamluk community, in Maragha by Qarasunqur, who was separated from them and later became the governor of Ilkhanid, offers an interesting approach in the relationship between politics and art.

Keywords: *Mamluk Art, Ilkhanid Art, Rank, Heraldry, Qarasunqur, Polo-Stick, Maragha*

Giriş

Kültür varlıkları üzerindeki süslemelerin görsel bir hareketlilik dışında bazı simgesel anlamlarının olduğu aşikârdır. Bu sembol ve motif düzenlemeleri belirli bir maddi kültür birikimlerini ve bir olguyu dışa yansıtmaktadır. Özellikle maddi ve sosyal yaşamda güç sahibi insanların inşa ettirdikleri eserlerin nitelikleri ve kullandıkları objeler varoluşsal anlamlar içermektedir. Memlûk Devleti'nde yönetici olan Emir Şemseddin Karasungur El Çevgâdar'ın medfun olduğu türbede de bu ifadelerin açıkça belirtildiği görülmektedir ve farklı varsayımlara sebep olmaktadır.

İran'ın Meraga şehrinde bulunan Kümbet-i Gaffariye, kitabelerine göre Ebu Said Bahadır Han döneminde inşa edilmiştir. Fakat kitabe tahrip olduğu için kim adına yapıldığı bilinmemektedir. Yapı üzerindeki çevgân sopsası renki olarak bilinen sembollerden dolayı Memlûk emiri olan Emir Şemseddin Karasungur'a atfedilmektedir. Bu durumun kabulü ve olabilirlik ihtimali yüksektir. Tarafımızca da onaylanan bu savdaki Memlûklü çevgân sopsası renkleri önemlidir. Konu ile ilgili araştırmalar bu ilginç konu hakkında yüzeysel açıklamalarda bulunmuştur. Çalışmalar genellikle yapının mimari özellikleri hakkında olmuştur. Fakat bu arma/renk¹ kullanımının nedeni üzerinde fazla durulmamıştır. Karasungur'un hayatı incelendiğinde önemli anlar ve dönemin bazı anlayış biçimleri araştırmamıza yön vererek neden sonuç ilişkisine ışık tutmaktadır.

Emir Şemseddin Karasungur el Çevgâdar hakkında birçok çağdaş yayın mevcuttur. Gaston Wiet, "Un refuge Mamlouk a la cour mongole de Perse" isimli makalesinde Karasungur'un hayatının önemli aşamalarından bahsetmektedir. Donald Presfgrave Little'nin "An Introduction to Mamluk historiography" adlı çalışmasının bir kısmında Karasungur'dan bahseden dönemin tarihçilerinin çalışmasını karşılaştırarak analiz etmektedir. Ahmet Sağlam'ın "Memlûk Sultanı Nâsır Muhammed B. Kalavun'un Siyasi Faaliyetleri (684-741/1285-1341)" adlı doktora tezinde dönemin önemli aktörlerinden Karasungur'a çok yerde değinmektedir. İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın "Emir Çoban Soldoz ve Demirtaş", isimli makalesinde Memlûk ve İlhanlı arasındaki anlaşmazlıklardan bir konunun da Karasungur olduğundan bahsedilmektedir. İbn Battûta seyahatnamesinde Karasungur'un suikast faaliyetine ve İlhanlı'ya ilticasına değinmektedir. R. Hillenbrand "İslam Sanatı ve Mimarlığı" adlı kitabında Memlûklerin renk kullanımından ve Karasungur'un Memlûkler'den ayrılmasına rağmen halen çevgân sopsası renkini kullandığını söylemektedir. A. Godard, Y. Godard ve Maxime Siroux'un "Athar-E Iran adlı kitabın bir bölümünde Karasungur'un gömülü olduğu Kümbet-i Gaffariye'den ve üzerindeki renkten bahsetmektedir. Andre Godard'ın bir diğer kitabı olan "The Art of Iran" çalışmasında kümbetin mimari değerlendirilmesinden ve yüzeysel olarak çevgân renklerinden söz edilmektedir. Donald N. Wilber'in "The Architecture of Islamic Iran The Il Khanid Period" çalışmasının bir bölümünde türbedeki mimari

1 "Arma ve Renk" tabirleri birbirlerinin yerine kullanılabilen kelimelerdir. Memlûkler'de sultan ve emirlerin kullandıkları armalara "renk" denilmektedir. Metin içerisinde karışıklık olmaması için "arma" sözcüğü yerine özgün kullanım olan "renk" sözcüğü tercih edilmiştir.

niteliklere değinirken çevgân renkinden de bahsetmektedir. Süleyman Bülbül'ün "İran İlhanlı Dönemi Mimari Süslemesi XIII-XIV yy." adlı doktora tezinde Kümbet-i Gaffariye'nin süsleme özelliklerinden bahsetmiş ve detaya girmeden çevgân sopası renklerinin Karasungur'a ait olduğunu yazmıştır. Memlûklü renk kullanımını anlatan en önemli kaynak L. A. Mayer'in "Saracenic Heraldry" adlı eseridir. Memlûklerin icra ettikleri renklerden ayrıntılı bahsetmiştir ve emirlerin eserlerinde kullandıkları renkleri anlatmıştır. Ayrıca Karasungur'un Halep ve Mısır'da inşa ettirdiği yapılarındaki çevgân sopası renklerinden de bahsetmektedir. Hayrunnisa Turan, "Kudüs'teki Memlûk Türk Devleti Armalar (Renkler)" adlı makalesinde Kudüs'te Memlûklerin inşa ettirdiği yapılardaki renkleri ele almıştır. Ek olarak Karasungur'un Meraga'daki kümbetindeki çevgân renklerini de karşılaştırmada ifade etmiştir.

"Çevgân" ve "Çevgândarın" Anlamı

Çevgân, Ortadoğu ve Uzakdoğu'da bilinen ve günümüzdeki polo oyununa benzeyen atlı top oyunudur. Batı dünyası bu oyunu Grekler aracılığıyla Perslerden almışlardır. Ayrıca İngilizler Afganistan ve Kuzey Hindistan'ı işgallerinde öğrendiği bu oyunu Tibet dilinden etkilenecek polo diyerek oynamaktadırlar (Resim 1).² Çevgân lûgat olarak farklı anlamlarda karşımıza çıkmaktadır. F. Devellioğlu, Çevgân maddesinde; "Cirit oyununda atlıların birbirine attıkları değnek, ucu eğri değnek, baston, çevgen ve Allah'ın ezeli takdiri" olarak tanımlamaktadır. Çevgândar maddesinde ise; "Çevgân taşıyan uşak" yazmaktadır.³ Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise; "değnek ve polo" denilmektedir.⁴ Çevgân terimi Farsça'da çevgân, çûgân, çûbikân, gûy ü çevgân, Arapça'da savlecân, Türkçe'de çöğen gibi isimlerle tanımlanmaktadır.⁵ Divanü Lûgat-it-Türk'te, "çöğen egtürdi (çevgen eğdirmek)" gibi ifade bulunmaktadır.⁶ Kutadgu Bilig'de bu ifadeye "çöğenke" olarak rastlanılmaktadır.⁷

Çevgân'ın kadim bir oyun ve Orta Asya kökenli olduğu ve farklı coğrafyalarda oynandığı bilinmektedir. Lahimiler, Emeviler, Abbasiler, Karahanlılar, Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu, Memlûklü, Safevi ve Osmanlı dönemlerinde çevgân oynanmıştır. Çin ve Hindistan'da da oynanan bu oyun İngilizler vasıtasıyla batı dünyasına da yayılmıştır.⁸ Türklerin at üzerinde ve ucu kıvrık sopalarla topa vurularak oynanan çevgân sporu yönetici kesimin yanı sıra halk tarafından da oynanmıştır.⁹ Çevgân, Selçuklu sultanları tarafından sevilerek oynanan bir spordur. Özellikle Sultan Melikşah'ın bu oyunu çok

2 Halıcı, 1993, 294.

3 Devellioğlu, 2004, 158.

4 TDK, 2020.

5 Halıcı, 1993, 294.

6 Kaşgarlı Mahmud, 1985, 223.

7 Yusuf Has Hâcib, numara:2581, 2635, İstanbul, 1947.

8 Halıcı, 1993, 294, 295; Türkmen, 2009, 479-492; Merçil, 2011, 242, 243.

9 Ersan, 2006, 82.

sevdiği ve çok iyi oynadığı bilinmektedir. Çevgân sporu ile atların yetiştirilmesi önemli bir eğitim olarak görülmektedir.¹⁰

Çevgân'da oyuncuya çevgânbaz, topa vuran çevgânzen, oyunculara hizmet edene çevgâdar denilirdi. Çevgâdar ayrıca çevgân taşıyan uşak anlamındadır. Çevgâdar tabirinin sarayda bir unvan olarak da kullanıldığı bilinmektedir. Çevgâdar özellikle sultanın çevgân sopasını taşıyan bir görevlidir.¹¹ Memlûkler döneminde hükümdarın çevgânını taşıyan görevliye çöğendar, çevgâdar ve çükündar denilmekteydi.¹² Araştırmamızın ana konusu olan Memlûk emiri Şemseddin Karasungur'un unvanı da çevgâdardır.

Dönemin edebi kaynaklarında da çevgân sopası ve top sıklıkla kullanılan sembolik ve alegorik öğeler olarak görülmektedir. Kişiler arasındaki aşkın ilahi aşka evrilmesi, külli iradenin çevgân sopası ve cüzi iradenin ise top olarak betimlenmesi, ayın dolunay halinin top hilal biçimi çevgân diye tanımlanması, sevgilinin gözleri, beni, kaşları, zülüfleri de top ve çevgân ile benzetilir. Yiğitlik ve kahramanlık hikâyelerinde de top ve çevgân ikilisi sıklıkla kullanılmaktadır. Fakat çevgâdara yönelik fazla bir değinme yoktur.¹³

Mevlâna, Mesnevisi'nde şu ifadeleri kullanmıştır; “Eğer sen ona “bir” diyen kişi isen, “Hakkın meydanında Allah birdir.” Diyorsan onun çevgeni önünde bir top ol, dön, yuvarlan; o meydanda toz kopar, onun kâzasına rıza göster.”¹⁴

Nev'î, Kasidesinde yazdığı cümlelerinde;

“Top eyleyeyin başımı çevgân-ı kazaya

Bi-çarelerin çaresi teslim ü rızadır” demektir.¹⁵

Yunus Emre, Divanı'nda;

“Nice bir aşk meydanında nefis atın seğırttürem

Ya nice bir başımı top eyleyüp çevgân olam” söylemektedir.¹⁶

10 Dever ve İslam, 2015, 54, 55.

11 Halıcı, 1993, 295; Devellioğlu, 2004, 158; Merçil, 2011, 242.

12 Halıcı, 1993, 295; Çavuşoğlu, 2008, 163.

13 Çevgân'ın edebi metinlerdeki incelemesi için bk. Tezcan, 2007, 277-289; Çavuşoğlu, 2008, 159-174; Eyduran, 2009, 83-114; Uludağ, 2013; Ebadi, 2013; Çavuşoğlu, 2019, 191-223.

14 Rumi, 2017, C. 2., 35.

15 Eyduran, 2009, 102.

16 Toprak, 2006, 32.

Memlûklerde Renk/Arma Kullanımı ve Çevgân Sopalı Renk Örnekleri

Memlûklü Devleti'nde hükümdarların ve emirlerin sahip oldukları armalara çoğulu rûnûk olan renk tabiri kullanılmaktadır. Eyyubiler Dönemi'nde de var olduğu bilinen bu renkler Memlûklülerde yoğunluk kazanmıştır. Ortaçağ'da Mısır, Suriye ve El Cezire bölgelerinde bu renkler sıklıkla görülmektedir. Tanımlayıcı simge (sembol) niteliğindeki renkler sultanlar ve emirler tarafından mimaride ve el sanatlarında (toprak hamuru, cam, metal ve tekstil gibi hammaddeler kullanılarak, kâse, kandil, su şişesi, şamdan ve dokumaların üzerinde) uygulanmıştır. Sultanlar, hâkimiyetini betimleyen aslan, kartal ve yazı remizlerini kullanırken, emirler daha çok makamları ile ilişkili sembolleri tercih etmektedir. Aslan, kartal, sultan; “kadeh” saki görevlisi; “davadar” yazı takımı (kalem kutusu); “silahdar” kılıç, “bundukdâr” yay, “câmedar” bohça (bez), “çeşnigir” sofa, “çevgâdar” çevgân sopası (polo sopası), “câvîşin” altın kubbe, “alemdar” çift bayrak ve “teberdar” balta renklerini kullanmaktadır (Resim 2).¹⁷

Memlûk renkleri kullanılmaya başlandığında ilk önce daire, sivri veya çokgen düzenlemelerin içerisinde tek olarak uygulanmıştır. 14. yüzyıldan itibaren bu renkler şatfe olarak adlandırılan yatay çizgilerle ayrılmış, 15. ve 16. yüzyıllarda ise bu şatfelere farklı renkler yerleştirilerek “mürekkap”, çoklu renk oluşturulmuştur (Resim 3).¹⁸

Emir Şemseddin Karasungur'un renki olan “çevgân sopası” arması diğerleri kadar sıklıkla kullanılmasa da günümüze gelebilen mimari ve el sanatları örnekleri bulunmaktadır (Fotoğraf 1-3). Mimarideki örneklerine Trablusşam, Kudüs, Kahire ve Meraga'da rastlanılmaktadır. Trablusşam'da 1333'ten önce 1316-1326 yıllarında çevgâdar unvanı bulunan Emir Şahabeddin Karatay tarafından inşa edilen Kartaviyye Medresesi'nin bazı pencere lentolarının merkezinde süsleme kompozisyonu ile çevrelenmiş daire içerisinde çevgân sopası ve top yer almaktadır (Fotoğraf 4).¹⁹ Bir diğer çevgân sopalı renk Kudüs'te bulunmaktadır. Baybars döneminde 1277 yılında satın alınan ve Elbistanlı olan El Melik, Sultan Nasır Muhammed'in maiyetinde yer alan biridir. Sultan'ın döneminde onun çevgâdarı olmuştur. El Melik'in de Kudüs'te 1340 yılında inşa ettirdiği Melikiyye Medresesi'nde kitabesinin iki yanında daire içerisinde taş malzemeye oyma teknikli çift çevgân sopası renki yer alırken giriş açıklığı üzerindeki dairesel taş süslemenin dört köşesine kazıma teknikli çevgân sopası renki bulunmaktadır (Fotoğraf 5). Ayrıca El Melik'e ait ve üzerinde çevgân sopası renki olan kandil, mermer döşemesi ve bakır levha da mevcuttur.²⁰ Gazze'deki Kutlu Hatun'a ait mezar sandukası

17 Mayer, 1933, 7-16; Balog, 1977, 183-211; Bozkurt, 2007, 575; Turan, 2019, 891-892. Bu renklerden kadeh motifinin mimaride soyutlanarak farklı kullanımı olduğunu ifade eden araştırmalar da bulunmaktadır. bk. Gül, 2017, 516-533. Kadeh renkinin saki görevi ile ilgili olmadığı Türk ananesinin bir devamı olarak da görmek gerekmektedir. bk. Turan, 2019, 897-898.

18 Leaf, 1983, 210; Rabat, 1995, 431-432; Bozkurt, 2007, 576.

19 Salam-Liebich, 1983; Turan, 2019, 904; Sakellariou, 2020.

20 Mayer, 1933, 59-62; Jarrar, 1998, 85; Turan, 2019, 905.

(1332-33) üzerinde çevgân sopası renkleri bulunmaktadır (Fotoğraf 6). Mezardaki yazıda Kutlu Hatun'un Bahadır El Çevgâdar'ın kızı olduğu belirtilmektedir.²¹

Çevgân sopası renkleri mimari eserler üzerinde fazla kullanılmasa da farklı coğrafyalarda karşımıza çıkmaktadır. Örnekleri verilen çevgân sopası renkleri Mısır ve Ortadoğu bölgelerinde Memlûk hakimiyeti döneminde teşkil edilmiştir. Bu çevgân sopaları farklı boyutlarda da olsa sırt sırta gelecek şekilde ve daire içerisinde verilerek ortak özellikler göstermektedir.

Tarihsel Ortam ve Emir Şemseddin Karasungur El Çevgâdar

Memlûkler, Eyyubi ordusundaki Türk emirler tarafından Mısır'da kurulmuş bir Türk devletidir. Memlûklü devleti Bahri Memlûkler (1250-1382) ve Burcî Memlûkler (1382-1517) olarak iki farklı döneme ayrılmaktadır.²² İlhanlı Devleti Hülagü tarafından 1256 senesinde, İran coğrafyasında Tebriz başkentli olarak kurulmuştur. Ebu Said Bahar Han'ın ölümüyle İlhanlılar 1335 yılında çöküş sürecine girmiştir.²³ Birbirlerine yakın bir tarihte kurulmuş olan bu iki devlet Ortaçağ'ın iki güçlü siyasi yapısıdır ve Ortadoğu'da sık sık birbirleriyle farklı sebeplerle çatışma halinde olmuştur.

Memlûk ve İlhanlı devletleri arasındaki siyasi ilişkiler Hülagü'nün elçilerini Kahire'ye göndermesiyle başlamış ve iki devletteki sultanlar birbirlerine sürekli elçiler göndermiştir.²⁴ İlhanlı ve Memlûk devletleri arasındaki politik ilişkilere bakıldığında değişkenlik olduğu görülmektedir. İki devlet arasında ilk büyük savaş 1260 yılındaki Ayn Calut savaşıdır ve Memlûk zaferi ile sonuçlanmıştır.²⁵ Bu savaş ile birlikte iki devlet birbirlerine sınır komşusu olmuştur. Özellikle İlhanlılar ve Memlûkler Suriye coğrafyası üzerinde hâkimiyet kurmak istemişlerdir. Bundan dolayı iki devlet birbirleriyle mücadele halinde olmuş ve aralarında küçüklü büyüklü savaşlar meydana gelmiştir.²⁶ İlhanlıların İslamiyeti kabulüyle Olcaytu döneminde Memlûk-İlhanlı ilişkilerinde bir yumuşama başlangıcı olmuştur. Fakat Memlûk sultanı Nasır Muhammed'e sığınan bazı İlhanlılara emirlikler ve iktalar verilmesinden dolayı tekrar bozulmuştur.²⁷

Şemseddin Karasungur, sonradan sultan olan Kalavun tarafından satın alınan bir köledir. Kaynaklar 1265 yılında çocuk yaşlarında Kara isimli Hristiyan köyünden alındığından da bahsetmektedir. Fakat kendisinin Çerkez olduğuna dair ifadeler de bulunmaktadır. Şemseddin Karasungur Memlûk Devletin'nde naiblik yapmış bir emirdir. Memlûk sultanı Laçın Döneminde saltanat naibi olan (1296) Karasungur Hama, Dimaşk

21 Mayer, 1923, 76-77.

22 Yiğit, 2004, 90.

23 Yuvalı, 2000, 102-105.

24 Sağlam, 2018, 83.

25 Özbek, 2002, 127-133.

26 Ayaz, 2007, 31.

27 Sağlam, 2018, 126-127.

(Şam) ve Halep valisi olarak da önemli görevlerde bulunmuştur.²⁸ Fakat Karasungur hırslı ve ihtiraslı kişiliği ile Memlûk ve İlhanlı devletlerinin birbiriyle olan gerilimli ilişkilerinde birçok defa siyaset arenasında yer almıştır.

Karasungur'un Memlûklerdeki siyasi hayatı incelendiğinde sürekli yönetimle sorunlar yaşadığı, sultanlara suikast tertiplerinin içinde yer aldığı, siyasi iltica yaptığı, sultanları savaş için kışkırttığı ve diplomatik antlaşmalarda adının geçtiği görülmektedir. Tarihi kaynaklar Karasungur'un İlhanlı ile kurduğu ilişkilere sıklıkla değinmektedir.

Memlûk sultanı Eşref Halil, Rum Kale'nin fethinden sonra Karasungur'u Halep naibliği görevinden almıştır. Ayrıca Eşref Halil naibüs's saltanat olan Baydara ve Hüsameddin Laçin gibi önemli kişilikler ile de sorunlar yaşamıştı. Yaşanan anlaşmazlıklar sonucunda Karasungur ve diğer emirler sultanın öldürülmesi konusunda iş birliği yapmış ve sultanının ava çıktığı bir gün (1293) emirler tarafından suikast sonucu öldürülmüştür.²⁹

Sultan Laçin hoşdaşı olan Karasungur'a saltanat naibliği görevi verse de onu kısa bir süre zarfından sonra tutuklatmıştır.³⁰ Bir diğer Memlûk sultanı Nasır Muhammed üçüncü saltanatı zamanında otoritesini sağlamlaştırmak adına baskı uygulayan emirleri tasfiye etmeye başlamıştır. Bundan dolayı Karasungur ve bazı emirler İlhanlı sultanı Olcaytu'ya sığınmıştır. Hatta Karasungur, Olcaytu'nun Suriye bölgesine sefer düzenlemesi için (1312) teşvik etmiştir.³¹ Ayrıca Olcaytu Meraga bölgesini ikta olarak Karasungur'a vermiştir.³²

Nasır Muhammed, İsmaili fedailerinden üç yüz kişiyi Karasungur'u öldürmeleri için (1320) İlhanlı bölgesine göndermiştir. Fakat Karasungur bacağından yaralansa da gelen fedaileri alt etmeyi başarmıştır. Ayrıca Karasungur'un da Memlûk sultanını öldürmesi için Kahire'ye fedai gönderdiği belirtilmektedir.³³

İlhanlı ve Memlûk devletleri arasındaki barış antlaşmalarındaki bazı şartlar Karasungur'u içermektedir. Maddelerden biri Memlûk sultanı Nasır Muhammed'in Karasungur'u İlhanlılardan istememesiydi.³⁴

İlhanlı Devleti'nin Anadolu Valisi olan Demirtaş Noyan'ın bağımsızlık ve Anadolu'yu Memlûk hâkimiyetine geçirme isteği sonucunda İlhanlı yönetimi ile olan

28 Mayer, 1933, 183; Levanoni, 1995, 17; Yalçın, 2011, 18; Sağlam, 2018, 144-145.

29 Wiet, 1963, 392-393; Little, 1970, 107; Yiğit, 2008, 65; Kılıç, 2010, 165,166; Durmuş, 2014, 50; Sağlam, 2015a, 58.

30 Holt, 1973, 526; Yalçın, 2011, 18.

31 Sağlam, 2018, 128.

32 Wiet, 1963, 398; Sağlam, 2015b, 161.

33 Wiet, 1963, 399-400; Sağlam, 2018, 134; İbn Battûta Tancî, 2019, 87.

34 Wiet, 1963, 402; Sağlam, 2018, 135.

ilişkilerini bozmuş ve sonunda Demirtaş, Memlûk Nasır Muhamed'e sığınmıştır.³⁵ İlhanlı sultanı Ebu Said Bahadır Han, Memlûk sultanından Demirtaş'ı istedi. Memlûk sultanı Nasır, Demirtaş'ı elçilerin huzurunda boğdurdu ve kellesini Ebu Said'e gönderirken karşılığında Karasungur'un kellesini istedi. Fakat Karasungur eceliyle vefat etmişti.³⁶ İbn Battuta'ya göre ise Karasungur durumdan haberdar olunca yüzüğündeki zehiri içerek intihar etmiştir.³⁷ Başka kaynaklara göre Karasungur dizanteri hastalığından 14 Eylül 1328'de yetmişli yaşlarda vefat ettiği belirtilmektedir.³⁸

Şemseddin Karasungur'un İlhanlı Devleti'ne sığınan biri olmasına rağmen onların arasında saygı duyulan bir kişilik olması, devlet içinde hızla yükselmesi hatta Olcaytu'nun kuzeni ile evlenmesi dikkat çekicidir.³⁹

Emir Şemseddin'in Bânîliği ve Çevgân Sopası Renkli Yapıları

Araştırmanın esas konusunu oluşturan Emir Şemseddin Karasungur El Çevgâdar'ın Kümbet-i Gaffariye dışında çevgân sopası renki olan iki yapısı daha bulunmaktadır. Bunlardan biri 1300 yılında Kahire'de inşa ettirdiği Karasungur Medresesi ve Türbesi'dir. Yapının dışı açılan pencerelerinden bir tanesinin lentosu üzerinde daire içerisinde taş üzerine oyma teknikli çift çevgân sopalı renk yerleştirilmiştir (Fotoğraf 7). Ayrıca yapının mihrabındaki sütunçe başlığında da bu renk kullanılmıştır. Halep'te inşa ettirdiği Kastel Makamat (1303) olarak bilinen su yapısının kitabesinin yanına yine taş malzeme üzerine oyma teknikli çift çevgân sopası renki işlenmiştir (Fotoğraf 8). Bu renkin boyutunun büyüklüğü dikkat çekmektedir.⁴⁰ Bununla beraber kitabe üzerine Karasungur'un "çevgâdar" unvanına da yer verilmiştir. Bunlara ek olarak Emir Karasungur Halep Ulu Cami'nin revaklarını yenilemiş ve Halep Kalesi'nde onarımlarda bulunmuş biridir.⁴¹

İlhanlılara sığınan ve Meraga valisi olan Karasungur, ölümüne kadar burada kalmıştır. Burada kendi adına yaptırdığı veya onun için yaptırılan türbe, Kümbet-i Gaffariye olarak bilinmektedir (Fotoğraf 9-15).⁴² Yapı Ebu Said Bahadır Han Döneminde 1328'de inşa edilmiştir.⁴³ Yapı taş temeller üzerine tuğla yapılmıştır. Kümbet kare planlıdır ve iki

35 Haykıran, 2009, 167-173.

36 Uzunçarşılı, 1967, 639.

37 İbn Battûta Tancî, 2019, 87, 88.

38 Mayer, 1933, 184; Wiet, 1963, 403.

39 Yosef, 2010, 'dan aktaran Landa, 2016, 160. Kobi Yosef ile yapılan kişisel görüşmede bu ifadeyi Safadi'nin A'yan Al- 'Asr kitabından alıntı yaptığını ifade etti. (Yosef kişisel görüşme 12 Şubat 2020).

40 Mayer, 1933, 183-184; Williams, 2002, 189.

41 Uluçam, 1997, 248; Hattstein ve Delius, 2007, 179.

42 Yapıya ait fotoğraflar Prof. Dr. Gülsen BAŞ başkanlığında bir ekip ile 2019 yılında gerçekleştirdiğimiz İran araştırmaları esnasında oluşturan arşivden alıntıdır.

43 Yapı için bk. Wilber, 1955, 171-172; Godard, 1965, 305-306; Bülbül, 2012, 152-154.

katlıdır. Yapının köşelerinde silindirik kulecikler yer almaktadır. Kuzey cephedeki giriş açıklığı mukarnas kavsaralıdır, lentoda ve saçak bölümünde yazıtlar vardır. Bu cephede çok kollu yıldız süslemeli kuşakları öne çıkmaktadır. Yapının diğer cepheleri çift sağır kemerli biçiminde inşa edilmiştir. Yapıda, çevgân dışında birçok bezeme unsuru vardır. Bunlar; 12, 10 ve 5 kollu yıldızlar, rumi, mühür-ü süleyman, kıvrımlar, üçgen, çokgen, fiyonk ve “S” motifidir (Fotoğraf 9-10).

Çini süslemeleriyle öne çıkan yapıda, çevgân sopası arması da azımsanmayacak yoğunlukta yapıda kullanılmıştır. Türbenin kuzey cephesi hariç diğer cephelerinde günümüzde kapatılan ikişer pencere açıklığı bulunmaktadır. Bunların üstündeki dikdörtgen nişlerde daire içerisinde, birbirine rumilerle bağlanan, tuğla malzemeli çevgân sopalari renkleri işlenmiştir. Batı ve güney cephedeki nişlerin üst kısmında sıralı üçer çevgân sopası renki yer alırken doğu cephedeki nişlerde ise üstte üçer kemer köşeliklerinde ise birer arma yerleştirilerek beşli çevgân sopası renki oluşturulmuştur (Fotoğraf 11-14). Kuzey cephedeki sivri kemerli uzun nişler içerisinde kesme tuğladan ve çini malzemeden yıldız süslemeleri vardır. Bu kompozisyonların merkezinde yine yıldız biçiminde çini plakalar yer almaktadır. Fakat batıdaki nişin üstten altıncı sıradaki yıldızın merkezindeki çinide mozaik teknikli daire içerisinde çevgân sopalari renki tespit edilmektedir (Fotoğraf 15).

Tartışma ve Sonuç

Memlüklü renk düzenlemeleri hakkında çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Birçok örneği bulunan armaların kime ait oldukları kitabe üzerindeki unvanlardan ve isimlerden anlaşılmaktadır. Bu renklerin dağılım alanına bakıldığında Mısır, Kudüs ve Şam civarlarının olduğu görülmektedir. Fakat çevgân sopası renk/arması bu coğrafyadan uzakta Meraga kentinde de bulunmaktadır. Meraga’daki Şemseddin Karasungur’a ait olduğu düşünülen Kümbet-i Gaffariye isimli mezar anıtının cephelerinde çevgân sopası renki mevcuttur. Memlük el sanatlarına bakıldığında farklı renk kullanımının yoğunluğu dikkat çekmektedir. İctimai yaşamda bu denli önemli bir uygulama alanı bulunan renklerden çevgân sopası renki aynı toplum içinden çıkan Karasungur tarafından Meraga’ya da taşınmıştır.

Olgu ve olay sistematğinde incelendiğinde bir sorun ortaya çıkmaktadır. Karasungur Halep ve Şam valiliği, naibü’s saltanat yapmış ve dönemin sultanının çevgândarı olan biridir. Fakat yöneticilerle yaşadıkları sorunlardan sonra Memlüklü devletinden ayrılarak, İlhanlı devletine sığınmıştır. Buna rağmen Karasungur’un Memlüklere ait eski arma kullanmaya devam etmiş olması düşündürücüdür. R. Hillenbrand, yapılarında gösterişin önemli olduğu Memlüklere rütbeye ve sınıfsal konuma çok önem verdiklerini ve bunu da asker kökenli oldukları için yaptıklarını belirtmektedir. Bu toplumsal rütbeye verilen önemlerin ileride tek bir renkten çoklu renk kullanımına kadar gittiğini ve yozlaştığını ifade etmektedir.⁴⁴ Fakat Karasungur’un hayatındaki önemli olaylar ve dönemin toplumsal anlayışı bu durumdan farklı saiklerle iltica ettiği yerde bu siyasi armayı devam ettirdiğini düşündürmektedir.

44 Hillenbrand, 2005, 153-156.

Karasungur, Memlûklü hanedanlığında saltanat naibliği ve valilikler yapmış önemli bir devlet adamıdır. Bunların yanı sıra Sultan Eşref Halil'e suikast düzenlemesi ve İlhanlı devletine sığınıp Memlûk üzerine sefer yapmalarını istemesi Karasungur'un hırslı kişiliğinin olduğunu göstermektedir. Kendisi artık tehlikeli biri olduğu için Memlûklü tarafından öldürülmesi için fedailer gönderilmiş ve iki devlet arasında antlaşmalarında değiş-tokuş maddelerinde yer almıştır. Son olarak kendisine İlhanlı'nın Meraga valiliği tevcih edilmiştir. Mücadeleci ve hırslı bir politik yönü olduğu anlaşılan Karasungur geçmişte elde ettiği armanın hala manevi geçerliliğini sürdürmek istemesinin yanı sıra siyasi varlığını ve gücünü de sembolik yolla göstermiş olmaktadır. Belki de kümbette çok sayıda çevgân sopası renki kullanmasının sebebi bu hissiyatlardır.

Karasungur, İlhanlı devletine sığınan bir devlet adamıdır. Olcaytu'nun onu bir merasimde yanına oturttuğu bilinmektedir. Kendisi Olcaytu'nun kuzeni ile de evlendirilmiş ve Meraga valiliğine tevcih edilmiştir. Halk tarafından da sevildiği belirtilen Karasungur'un Olcaytu'ya hediyeler sunduğu, yönetimde, askeriyede söz sahibi olduğu, Memlûk sistemini İlhanlılar da uygulamak istediği ayrıca Olcaytu'ya içki sofralarında sözünü dinlettirecek kadar önemli biri haline geldiği nakledilmektedir.⁴⁵ Memlûklerde bazı renklerin emirin aile üyeleri tarafından da kullanıldığı belirtilmektedir. Karasungur'un çevgâdar rütbesinin İlhanlı'daki farklı yönetim sisteminden dolayı aile amblemine dönüştüğü düşünülmektedir. Eğer tersi bir şey söz konusu olsaydı soy arması ya farklı yapılarda ya da bilhassa el sanatları ürünlerinde de bu renk ile karşılaşmamız mümkün olacaktı. Artık hükümdar ailesine yakınlığı, değer verilen ve sevilen bir şahsiyet olması ve yönetimde söz sahibi haline gelmesinin sonucunda bu renkin kullanılmasına karışmadığı düşünülmektedir. Çevgân oyunu Ortaçağ ve öncesi dönemlerde başta Türkler olmak üzere Asya toplulukları tarafından oynanan meşhur bir oyundur. Oyun olmasının yanı sıra askeri eğitim açısından da önemlidir. Çevgân oyunu ve çevgân sopası yazınsal metinlerde sıklıkla kullanılan metaforik öğelerdir. Sevgiliye ifade edilen güzel sözlerin yanı sıra yiğitlik ve kahramanlık hikâyeleri de çevgân ile anlatılmıştır. İlahi iradenin çevgân ile ifade edildiği bilinmektedir. Karasungur'un kümbetinde hala eski renklerini kullanması belki bu edebi metinlerin etkisi ile devam etmektedir. Ayrıca çevgâdarın hükümdarın sopasını taşıyan hizmetkâr olması da yeni efendilerine karşı saygısını veya konumunun göstergesidir. Ek olarak Kümbet-i Gaffariye'deki çevgân sopası renklerini sınırlandıran dairelerin bağımsız değil aslında düğüm biçiminde oluşturulduğu tespit edilmiştir. Daire biçimli düğüm motifi birçok bölgede görülsede İslam sanatlarında daha çok Mısır ve Suriye yapılarındaki kullanımları ile öne çıkmaktadır. Memlûk renklerinin el sanatlarındaki ve mimarideki uygulamasına bakıldığında da bazı renklerin düğüm içerisine alındığı görülmektedir. Aynı biçimin İran'da da vücut bulması Karasungur'un şahsi isteği doğrultusunda olduğunu düşündürmektedir.

Dikkatleri celp eden bir diğer husus yapıdaki çevgân sopası renklerinin sayılarıdır. Batı ve güney cephedeki nişler üzerinde üçer renk yer alırken doğu cephedeki nişlerde beşer renk vücuda yerleştirilmiştir. Doğru cephedeki böyle bir uygulamanın sebebi ön

45 Little, 1970, 118-120.

ismi Şemseddin'deki “Şems”e gönderme olabilir. Bundan başka giriş cephesindeki çini kompozisyonlarından sadece bir tanesinde çevgân sopası renki görülmesi ve herhangi bir simetrik uygulama bulunmaması göze çarpmaktadır. Örneğin giriş açıklığı kavsara kemerinin merkezinde düğüm içerisine kendini gösteren beş kollu yıldız yerine bu arma yerleştirilebilirdi. Fakat göze çarpmayan bir biçimde küçük ve yana yerleştirilmiştir.

İnsanoğlunun benliğinde bulunan liderlik, hâkimiyet ve toplumsal konum duyguları Ortaçağ siyaset dünyasında yöneticiler tarafından sanat eserlerine simgesel olarak yansıtılmıştır. Yapıların boyutları, mimari özellikleri, inşa malzemesi çeşitliliği ve süslemelerdeki sembolik imgeler banilerin gücü ve hiyerarşik konumlarıyla doğrudan ilintilidir. Memlûklü renkleri bunun en bariz örneğidir. Bir emirin yönetimde hangi seviyede olduğu bu renkler ile ifade edilmektedir. Karasungur da geçmişte elde ettiği payeyi bırakmamış ve iltica ettiği İlhanlı topraklarında öldükten sonra da devam etmesi için yapısında istemiş olabilir. Belki de ebediyet, var olma ve kimliğini geleceğe taşıma hissiyatlarını Karasungur bu sembolle yaşatmak istemiştir.

KAYNAKÇA

- Abdelrazeq, A. (2016). Mamluk Textiles With Patch-Worked Blazons, *SHEDET*, 3, 8-42.
- Ayaz, F. Y. (2007). Memlûk-İlhanlı İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Şakhab Savaşı (702/1303), *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15, 1-32.
- Balog, P. (1977). New Considerations On Mamluk Heraldry, *Museum Notes (American Numismatic Society)*, 22, 183-211.
- Bozkurt, N. (2007). Renk. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 34, (575-576). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi. URL: <https://islamansiklopedisi.org.tr/renk--arma> (Erişim: 06.05.2020).
- Bülbül, S. (2012). İran İlhanlı Dönemi Mimari Süslemesi XIII-XIV yy. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Çavuşoğlu, A. (2008). Çevgen/Çöğen Oyunu Kültürü ve Edebî, Tasavvufî Metinlerde Yansıması, *İstem*, 11, 159-174.
- Çavuşoğlu, A. (2019). Edebî-Tasavvufî Metinlerde Spor ve Tasavvuf Kültürü İlişkisine Çevgen Sporı Zaviyesinden Bir Bakış, *Akademiar Dergisi*, 6, 191-223.
- Devellioğlu, F. (2004). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dever, A. ve İslam, A. (2015). Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kültüründe Spor Algısı, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (4, 5), 46-61.
- Durmuş, E. (2014). *Bahrî Memlûklar Döneminde Halep Naipliği*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Ebadı, G. (2013). *Osmanlı Türk Edebiyatında İlginç Bir Çeviri Örneği; İlhâmî'nin Gûy u Çevgân Çevirisi*. Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî (2019). İbn Battûta Seyahatnâmesi. (A. Sait Aykut, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ersan, M. (2006). Türkiye Selçuklularında Halkın Eğlence Hayatı, *Tarih incelemeleri Dergisi*, XXI, 2, 77-92.
- Eyduran, A. (2009). Türk Kültürü ve Edebiyatında Çevgân Oyunu, *Erdem*, 53, 83-114.

- Godard, A. (1965). *The Art Of Iran*. (M. Heron Çev.) New York: Frederick A. Praeger Yayınları.
- Godard, A., Godard, Y. Ve Siroux, M. (1947). *Asar-ı İran*. (E. Servikadi Mukaddem Farsça Çev.) Meşhed: Astan Kuds Razavi.
- Gül, M. (2017). Memluklarda Siyasi Sembolizmin Sanata Yansımasına Bir Örnek: Renk/Rünuk, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, Özel Sayı: 2, 516-533.
- Halıcı, F. (1993). Çevgân. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 8, (294-295). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi. URL: <https://islamansiklopedisi.org.tr/cevgan--oyun> (Erişim: 01.03.2020).
- Hattstein, M. ve Delius, P. (2007). İslam Sanatı ve Mimarisi. İstanbul: Literatür Yay.
- Haykıran, K. R. (2009). Anadolu'da Bir İlhanlı Valisi: Demirtaş Noyan (1314-1328), *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, 23, 161-178.
- Hillenbrand, R. (2005). İslam Sanatı ve Mimarlığı. (Çiğdem Kafescioğlu Çev.) İstanbul: Homer Kitabevi ve Yay.
- Holt, P. M. (1973). The Sultanete of al-Mansur Lachin (696-8 / 1296-9), *Cambridge University Press on behalf of School of Oriental and African Studies*. 36, 3, 521-532.
- Jarrar, S. (1998). "Suq al-Ma'rifa: An Ayyubid Hanbalite Shrine in al-Haram al-Sharif, *Muqarnas*. 15, 71-100. URL: <https://www.jstor.org/stable/1523278> (Erişim: 31.03.2020).
- Kaşgarlı M. (1985). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I*. (Besim Atalay Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kılıç, M. (2010). Memluk Sultanı Eşref Halil ve Siyasi Faaliyetleri, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIV/I, 133-171.
- Landa, I. (2016). Oirats in the Ilkhanate and the Mamluk Sultanate in the Thirteenth to the Early Fifteenth Centuries: Two Cases of Assimilation into the Muslim Environment, *Mamluk Studies Review*, XIX, 149-191.
- Leaf, W. (1983). Saracen and Crusader Heraldry in Joinville's History of Saint Louis, *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 2, 208-214.
- Levanoni, A. (1995). *A Turning Point, in Mamluk History The Third Reign of al-*

Nasir Muhammad Ibn Qalawun 1310-1341, Leiden, New York, Köln: E. J. Brill.

- Mayer, L. A. (1923). "Arabic Inscriptions of Gaza, *The Journal of The Palestine Oriental Society*, 3, 69-78.
- Mayer, L. A. (1933). *Saracenic Heraldry*. Oxford: Oxford University Press.
- Merçil, E. (2011). *Selçuklular'da Saraylar ve Saray Teşkilatı*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Mevlânâ, C. R. (2017). *Mesnevi*. C. 2. (Ş. Can, ter.). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Özbek, S. (2002). Yakın Doğu Türk-İslam Tarihinin Akışını Değiştiren Bir Meydan Savaşı: Ayn Calud. *Türkler*. 5, 127-133) Ankara: Yeni Türkiye Yay.
- Presgrave, L. D. (1970). *An Introduction Mamluk Historiography*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GmbH.
- Rabat, N. (1995). Rank. *The Encyclopaedia of Islam* (C.8, 431-432) Leiden: E. J. Brill.
- Sağlam, A. (2015a). Memlûk Tahtında Moğol Asıllı Bir Sultan: Zeyneddin Ketboğa ve Saltanat Dönemi (694-696/1294-1296), *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, II, 2, 53-79.
- Sağlam, A. (2015b). *Memlûk Sultanı Nâsır Muhammed B.Kalavun'un Siyasi Faaliyetleri (684-781/1285-1341)*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Sağlam, A. (2018). Memlûk-İlhanlı Diplomatik İlişkileri, (Ayrıbasım), *Belleten*, LXXXII, 293, 83-157.
- Salam-Liebich, H. (1983). Madrasahs, *In The Architecture of the Mamluk City of Tripoli*. Cambridge, Massachusetts: Aga Khan Program for Islamic Architecture, 107-118. URL: <https://archnet.org/sites/1708/publications/3159> . (Erişim: 31.03.2020).
- Sakellariou, K. [2020]. URL: <http://www.myunusualjourneys.com/mamluk-tripoli-lebanon/> (Erişim: 10. 05. 2020).
- Selim, M. A. M. (2020). "Fragment from a container" in Discover Islamic Art, Museum With No Frontiers URL: http://islamicart.museumwnf.org/database_item.php?id=object;ISL;eg;Mus01;19;en (Erişim 03.05.2020).

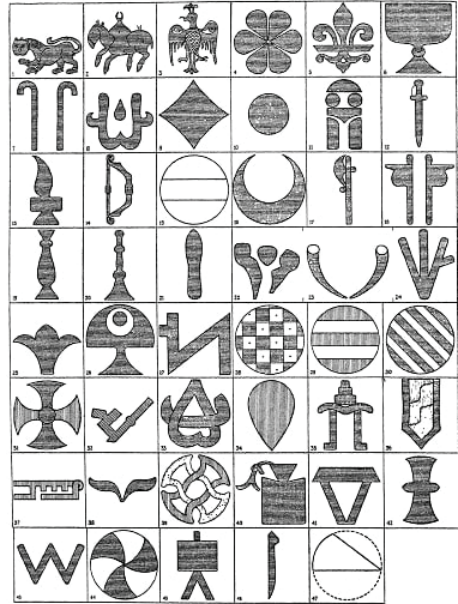
- Soyhan, S. (2020). URL: http://islamicart.museumwnf.org/database_item.php?id=object;ISL;tr;Mus01;23;en (Erişim: 03.05.2020).
- Tezcan, N. (2007). Medine'deki Gûy U Çevgân Yazmaları, *Journal of Turkish Studies*, 31-2, 277-289.
- Toprak, B. (2006). *Yunus Emre Divanı*. İstanbul: Promat Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
- Turan, H. (2019). Kudüs'teki Memlûk Türk Devleti Armalar (Renkler), *Belleten*, 83, 298, 887-912.
- TDK (2020). Genel Türkçe Sözlük. *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. URL:
- Türkmen, M. (2009). Dünden Bugüne Türk Toplumlarında Çevgen/Çöğen/Çevgân/Polo Oyununa Genel Bakış, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 183, 479-492.
- Uluçam, A. (1997). Halep Ulu Camii. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C.15, 248-249) İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi. URL: <https://islamansiklopedisi.org.tr/halep-ulucamii> (Erişim: 15.02.2020).
- Uludağ, E. (2013). *Lâmi'i Çelebi, Salâmân ve Absâl* (İnceleme-Karşılaştırılmalı Metin-Sadeleřtirme). İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1967). Emir Çoban Soldoz ve Demirtaş, *BELLETEN*, XXXI, 124, 601-646.
- Victoria and Albert Museum, URL: <http://collections.vam.ac.uk/item/O1286118/lintel-of-lower-window-in-photograph-kac-creswell/> (Erişim: 11.5.2020).
- Victoria and Albert Museum, URL: <http://collections.vam.ac.uk/item/O1252535/blazon-above-sabil-in-mosque-photograph-kac-creswell/> (Erişim: 11.5.2020).
- Wiet, G. (1963). Un refuge Mamlouk a la cour mongole de Perse, *Melanges D'Orientalisme*, 388-404, Tahrân: Tahrân Üniversitesi Yay.
- Wilber, D. N. (1955). *The Architecture of Islamic Iran*. New Jersey: Princeton University Yay.
- Williams, C. (2002). *Islamic Monuments in Cairo*. Kahire: Kahire Amerikan Üniversitesi.
- Yalçın, M. F. (2011). *Bahrî Memlûklerde Nâib-i Saltanatlık*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

- Yiğit, İ. (2004). Memlûkler. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 29, (90-97). Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi. URL: <https://islamansiklopedisi.org.tr/memlûkler#1> (Erişim: 04.04.2020).
- Yosef, K. (2010). *Ethnic Groups, Social Relationships and Dynasty in the Mamluk Sultanate (1250–1517)*. Tel Aviv: Tel Aviv Üniversitesi, Doktora Tezi.
- Yusuf H. H. (1947). *Kutadgu Bilig I Metin*. (R. R. Arat, Düz.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Yuvalı, A. (2000). İlhanlılar. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 22, (102-105). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi. URL: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ilhanlilar> (Erişim: 04.04.2020).

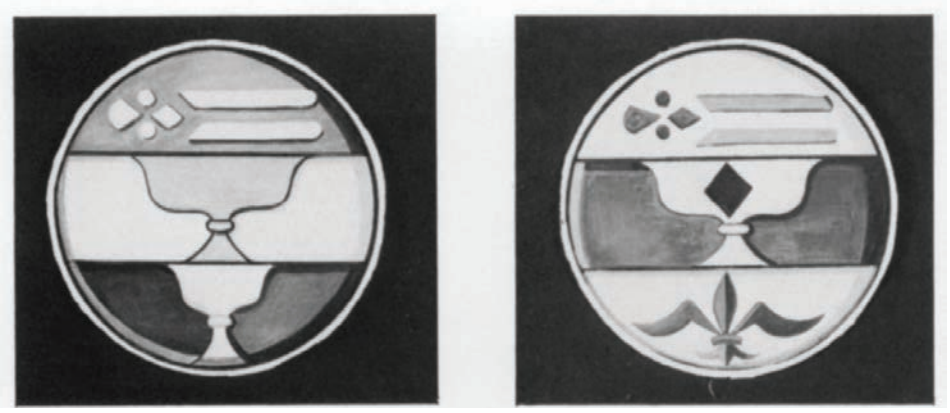
Resim 1:

Çevgân Oyununu
yansıtan minyatür örneği
(Halıcı, 1993, 295)

Resim 2:

Memlükler’de
kullanılan renklerin
çizimleri
(Mayer, 1933, 8)

Resim 3: Çoklu Renk Kullanımı Örneği (Leaf, 1983, 210)

Fotoğraf 1: Seramik üzerine işlenmiş çevgân sopası renki (Selim, 2020)

Fotoğraf 2:

Üzerine Çevgân renki
işlenmiş Seyfeddin El
Melik'e ait cam kandil
(Soyhan, 2020)

Fotoğraf 3: Üzerine Kadeh ve Çevgân sopası renki olan kumaş parçası (Abdelrazeq, 2016, 37.)

Fotoğraf 4: Kartaviyye Medresesi pencere lentosundaki düğümler içerisindeki çevgân sopası ve topu (Sakellariou)

Fotoğraf 5:

Kudüs Melikiyye Medresesi
girişi üzerindeki çevgân sopası
renkleri

(Mayer, 1933, XLIV-2'den
alıntılayan Turan, 2019, fot. 17.)

Fotoğraf 6:

Üzerinde çevgân sopası renkleri bulunan Kutlu Hatun'a ait mezar sandukası (Mayer, 1933, 77).

Fotoğraf 7:

Karasungur'un Kahire'de inşa ettirdiği medresesinin penceresi üzerindeki çevgân sopası renkleri (Victoria and Albert Museum)

Fotoğraf 8:

Karasungur'un Halep'te inşa ettirdiği eserin kitabesi yanındaki çevgâdar renkleri (Victoria and Albert Museum,)

Fotoğraf 9: Şemseddin Karasungur'a ait Mezar Anıtı

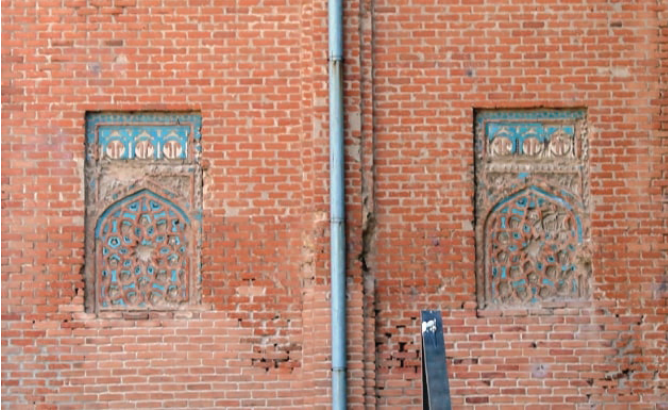

Fotoğraf 10: Kûmbetin cephesindeki süsleme kuşakları

Fotoğraf 11:
Emir Şemseddin
Karasungur
Kümbeti'nin batı
cephesindeki
çevgân sopası
renklerinin düzeni

Fotoğraf 12:
Emir Şemseddin Karasungur
Kümbeti'nin batı
cephesindeki çevgân sopası
renki detayı

Fotoğraf 13:

Emir Şemseddin
Karasungur Kûmbeti'nin
güney cephesindeki
çevgân sopsası renkleri

Fotoğraf 14:

Emir Şemseddin
Karasungur Kûmbeti'nin
doğu cephesindeki beşli
çevgân sopsası renkleri

Fotoğraf 15:

Emir Şemseddin
Karasungur Kûmbeti'nin
kuzey cephesindeki çini
mozaik üzerine işlenmiş
çevgân sopsası renkleri